

DĖL VIENO SOCIOLOGINGVISTIKOS TERMINO: *GIMINĖ* AR *LYTIS*¹

Atsiradus įvairioms interdisciplininėms studijoms, pagausėjo tokių mokslo sričių, kurių anksčiau Lietuvoje nebuvo. Suprantama, kad drauge su naujų kryptių tyrimais reikia ir terminų tų sričių sąvokoms įvardyti. Drauge su antropologijos studijomis padidėjo dėmesys įvairiems socialiniams visuomenės pjūviams – studijuojami ir tipiški, visuomenės daugumai būdingi reiškiniai, ir tai, kas pastebima tik tam tikruose užribiuose. Viena iš tokių studijų kryptių – vyrų ir moterų kultūros analizė, taip pat analizė tų žmonių, kurie savo tapatybę (arba kiti jų tapatybę) supranta kitaip. Tai susiję ir su feminizmo teorijos atsiradimu, nes iš šių studijų, pirmiausia dėmesį kreipusių į moters vaidmenį visuomenėje, atsirado platesnės studijos, kurioms parūpo ir vyrų, taip pat žmonių, nelaikančių savęs kurios nors iš biologiškai apibrėžtų lyčių atstovais, kultūriniai tipažai. Be kitų kultūros požymių svarbi tampa ir kalbos analizė, į kurią žvelgiama ir kaip į sistemą, ir kaip į tos sistemos realizaciją. Todėl nemaža darbų skiriama šnekos aktų raiškai ir struktūrai analizuoti.

Anglų kalboje, kuria ir skelbta daugiausia feministinių ir antropologinių studijų, šiam tikslui vartojamas terminas *gender*. Jis, kaip ir pačios šios krypties studijos, nėra senas, imtas vartoti tik XX a. antrojoje pusėje. Kai kurios kalbos neieškojo atitiktens, o tiesiog įsileido anglišką terminą. Terminą *gender* vartoja latviai, lenkai, čekai, slovakai, slovėnai, rusai, estai. Net vokiečių kalboje, kur paprastai vengiama svetimžodžių, įsivestas terminas *Gender*, o su juo sudaromi sudurtiniai žodžiai ar žodžių junginiai: *Genderforschung*, *Gender Akademie* ir t. t.

Anglų–lietuvių kalbų žodynuose žodžio *gender* reikšmė „lytis“ arba nežymima, arba pateikiama tik kaip šnekamosios kalbos dalykas. Lietuvių kalbotyroje angl. *gender* ar kokie nors jo perdirbiniai nei sociolingvistikos, nei sociologijos ar kitose studijose nebuvo vartojamas. J. Džežulskienė bene pirmoji, remdamasi sociologija, vienam sociolingvistinių tyrimų objektui įvardyti teikė žodį *giminė*, apibrėžiantį visą kompleksą socialinių, kultūrinių ir psichologinių ypatybių, susijusių su lytimi (Džežulskienė 1994: 55). Dėl šio termino tinkamumo iki šiol, rodos, nediskuota, nes sociolingvistinių studijų Lietuvoje nėra gausu, o esančiose paprastai apsieinama įvardijimais *vyrų kalba* ir *moterų kalba*. Siūlytas *giminės* terminas nėra plačiau įsigalėjęs.

---

¹ Straipsnis parengtas remiant LR Mokslo ir studijų fondui. Projektas – *Lyčių studijų žodynas*.

Šis žodis kaip sociolingvistikos terminas nėra labai patogus. Viena vertus, *giminė* jau yra kalbotyros terminas, o tos pačios mokslo šakos terminų daugiareikšmiškumas vengtinas. Kaip *Terminologijos abėcėlėje* teigia S. Keinys, „termino vienareikšmiškumas – tai ne tas pat, kas paprastojo kalbos žodžio vienareikšmiškumas. Reikalauti, kad terminas būtų vienareikšmis visame kalbos žodyne, būtų visai beprasmiška. Tai reikštų perkrauti kalbą įvairiais naujadarais ar skoliniais. Termino vienareikšmiškumo reikalaujama ar bent jau pageidaujama tos srities terminologijoje, kuriai jis priklauso². Ta pačia reikšme jis vartotinas ir gretimose, giminiškose bei kitose srityse, į kurias patenka...“ (Keinys 1980: 29). Taigi šiuo požiūriu terminas *giminė* sociolingvistikai netiktų. Antra vertus, šis žodis dabartinėje lietuvių kalboje turi net 5 reikšmes pirmiausia rodo ryšį tarp skirtingų kartų, giminystės bendrumus. Viena iš pagrindinių jo semų nusako bendrumą, tam tikrą jungtį – juo apibrėžiami su kartų ir kraujo ryšiu susiję dariniai. Dažnai jis vartojamas ir kaip kuopinis daiktavardis, apibrėžiantis tam tikrą žmonių grupę, plg.: *Jo plati giminė; Matai, į kokią giminę ji pareina* [t.y. *atiteka*]. Šio žodžio semema *lytis* tėra antrinė, sietina su gramatikos terminu. Tiesa, literatūrologai ir kultūrologai kurį laiką šį terminą vartojo arba pramaišiu su terminu *lytis* (Giminė 1995; Feminizmas 1996), arba bandė apsieiti be jo (Kavolis 1992). Vėliau jų darbuose įsigalėjo terminas *lytis*. Dėl visų minėtų priežasčių terminas *giminė* nei antropologijos ar filosofijos studijoms, nei sociolingvistikai nėra priimtinas.

Taigi šiuo metu tam pačiam reiškiniui, vienai sąvokai nusakyti įvairiose interdisciplininėse studijose vartojami du žodžiai: *giminė* ir *lytis*. Tai nėra būtina. Kelių žodžių vartojimas įneša painiavos į studijas (ypač kai studentams tenka susipažinti su interdisciplininiais dalykais), sudaro keblumų bendraujant įvairių sričių specialistams.

Kaip terminas šiuo požiūriu geresnis būtų žodis *lytis*. Termino statusą jis nuo seno turi medicinos ir biologijos moksluose. Patogu ir tai, kad tai ne daugiareikšmis žodis. Jis dabartinėje lietuvių kalboje turi tik 2 reikšmes, kurių pirmoji sietina su vyriškų ir moteriškų būtybių apibūdinimu. Taigi jos pirminė semė tiesiogiai susijusi su skirtingais biologiniais pradais. Suprantama, žmonių bendruomenėje jie papildomi socialiniais, kultūriniais ir psichologiniais ypatumais, bet tai nepašalina biologinio lyties supratimo. Sociolingvistikoje kaip terminas žodis *lytis* iki šiol nebuvo vartojamas, tačiau kitose studijose jis jau vartojamas. Bene pirmiausia

² Išretinta mano – G. Č.

jis imtas vartoti verstinėje feministinėje literatūroje (Gruodis 1995). Kiek vėliau terminas *lytis* įsitvirtino kituose visuomenės moksluose (antropologijoje, filosofijoje ir kt.), jis vartojamas visų Lietuvos universitetų studijų programose.

Išvados

1. Semantinė žodžių *giminė* ir *lytis* analizė rodo, kad pirmajam būdinga jungties, antrajam – atskirties sema. Sociolingvistikoje šiuo aspektu kalbama ne apie jungtį, o apie atskirtį, todėl geresnis *lyties* terminas.

2. Kalbotyroje vartojamas *giminės* terminas reiškia gramatinę, bet ne socialinę priklausomybę. Tos pačios mokslo šakos terminijoje to paties žodžio, kaip termino, daugiareikšmiškumas vengtinas.

3. Įvairių socialinių ir humanitarinių mokslų (filosofijos, antropologijos, sociologijos, teisės ir kt.) darbuose jau dešimtmetį šiam reiškiniui įvardyti vartojamas *lyties* terminas.

4. Žodis *lytis* geriau nei žodis *giminė* tiktų sociolingvistikos terminijai, padėtų susikalbėti ir išvengti painiavos

LITERATŪRA

Džežulskienė J. 1994: Kalba ir giminė. – *Sociolingvistika ir kalbos kultūra: straipsnių rinkinys*, Vilnius, 55-61.

Feminizmas 1996: *Feminizmas ir literatūra*, Vilnius.

Giminė 1995: *Giminė ir literatūra: Gender and Literature*, Vilnius.

Gruodis K. 1995: *Feminizmo ekskursai: Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo. Antologija*. Sudarė K. Gruodis, Vilnius.

Kavolis V. 1992: *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius.

Keinys S. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius.

Mokomasis anglų kalbos žodynas – *English Dictionary for Speakers of Lithuanian*, Vilnius, 2000.

Piesarskas B. 1998: *Anglų-lietuvių kalbų kompiuterinis žodynas Alkonas*, Vilnius.

Giedrė ČEPAITIENĖ

Gauta 2005-03-05

Šiaulių universitetas

P. Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai

E. paštas cepa@mail.lt